

Пам'ятки цехового устрою на території Північного Лівобережжя XVII–XVIII ст. у зібранні Чернігівської губерньської вченої архівної комісії

Значну роль у розвитку вітчизняної історичної науки відіграли губерньські вчені архівні комісії, що почали створюватись у Російській імперії та, зокрема, на теренах сучасної України наприкінці XIX ст. Згідно з урядовим положенням, затвердженим у квітні 1884 р., головним обов'язком цих комісій було вивчення документів, що підлягали утилізації у місцевих відомчих архівах, і відбір найцікавіших у науковому відношенні матеріалів для зберігання в новостворюваних історичних архівах. Окремим пунктом зазначалось, що «вчені комісії, незалежно від свого прямого обов'язку, можуть, за місцевими обставинами, включати до кола своїх занять розшук, опис та пояснення інших пам'яток старовини»¹. Це зрештою визначило подальше спрямування наукових студій губерньських вчених архівних комісій, які перетворилися в «дієздатні наукові товариства широкого краснзнавчого профілю»².

Офіційне відкриття Чернігівської губерньської вченої архівної комісії (далі – ЧАК) відбулось 14 листопада 1896 р. Крім виявлення, концентрації та впорядкування документальних матеріалів, що становили наукову цінність, комісія опікувалась й іншими пам'ятками старовини. При ЧАК було створено історико-археологічний музей, «в который поступают как пожертвованные вещи, имеющие археологический интерес, так и приобретенные на средства комиссии»³. Результати наукового пошуку членів комісії зазвичай оприлюднювались на сторінках «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии».

Збирання пам'яток цехового устрою наприкінці XIX – початку XX ст. ініціював чернігівський губернатор Є.К. Андрієвський. Саме завдяки його зусиллям більшість цехових реліквій потрапила до музею ЧАК. Так, на її черговому засіданні 3 червня 1902 р. було розглянуто питання про передачу до музею Ніжинським міським головою І.Л. Дейкуном печаток тамтешніх ліквідованих ремісничих управ. У такий спосіб у зібранні ЧАК опинилась, зокрема, кругла мідна печатка з написом «Печ[ать] Нежин[ской] Столярной Ремесл[енной] Управы» із зображенням циркуля й трикутника⁴. На переданій до комісії печатці ковальської ремісничої управи м. Ніжина було зображено молоток і містився напис «Печ[ать] Нежин[ской] Кузнецкой Управы»⁵. Печатка ніжинського кушнірського цеху крім напису «Печ[ать] Нежин[ской] Куснир[ской] ремес[ленной] упра[вы]» містила зображення стола й «зеркала»⁶. Подібне зображення було вміщено й на печатці Ніжинської єврейської ремісничої управи. На переданій до комісії печатці об'єднаної цехової управи ніжинських шаповалів та ткачів було зображено «войлочную шляпу, какия носят крестьяне, а внизу под нею челнок»⁷. Печатка Ніжинської гончарної ремісничої управи містила зображення гончарного виробу – глечика⁸. Крім того, комісія отримала печатку «Нежин[ской] Портняжеской Управы» із зображенням праски й ножиць⁹. «Печ[ать] Нежинской Столярной и каретничей Управы» була поділена «горизонтально на двое, середина печати представляет в верхней части дормез или дорожный возик, а в нижней принадлежности столярного ремесла»¹⁰.

Крім того, ніжинський міський голова І.Л. Дейкун передав комісії печатку «Нежинской общей ремесленной управы», на якій було зображено «в середине щит, увенчанный императорскою короною и разделенный по диагонали слева на право, при чем вверху, в червленом поле две соединенныя руки, а внизу, в лазаревом поле кадуцей»¹¹. До зібрання комісії потрапили бронзова цешка «в форме глухого колокольчика» та срібний з позолотою знак тієї ж управи¹².

Водночас завдяки зусиллям членів ЧАК було започатковано збирання так званих цехових книг. Вони мають неабияке значення для вивчення економічного життя Північного Лівобережжя й допомагають з'ясувати особливості внутрішнього устрою ремісничих цехів. Цехові книги містили привілеї, які надавались органами влади й регулювали діяльність ремісничих об'єднань, записи про надходження до «цехової скриньки» коштів та їх витрачання.

У 1898 р. до музею ЧАК надійшла цехова книга Воронежського ткацького цеху, яка була заведена 27 жовтня 1749 р.¹³ Але більшість цехових пам'яток опинилась у зібранні архівної комісії в 1902 р. Насамперед, це книга «цехов кравецкого и кушнирского ремесла, списанная 31 января 1678 г. из города Кролевца»¹⁴. Цехова книга Новгород-Сіверського калачницького цеху, заведена 6 травня 1711 р., надійшла до музею ЧАК в 1902 р. від Новгород-Сіверського міського голови В.А. Жадкевича¹⁵. Того ж таки року зі скасованої Коропської ремісничої управи до музею було передано книгу кравецького цеху, перший запис у якій датувався 20 листопада 1724 р.¹⁶

Пізніше до цього зібрання потрапили книги Глухівських різницького й калачницького цехів, заведені відповідно 20 лютого 1716 р. і 9 березня 1732 р.¹⁷ Крім того, ЧАК належав оригінал грамоти ігумена Київського Видубицького монастиря Феодосія Углицького від 10 лютого 1687 р., в якій йшлося про права й обов'язки цеху ковалів, бондарів і римарів у містечку Літки¹⁸.

Саме цехові реліквії із зібрання ЧАК у 1908 р. експонувались в розділах «Памятники цехового устройства» та «Цеховые книги» на виставці XIV Археологічного з'їзду, котрий проходив у Чернігові¹⁹. На ній були представлені також покривала на мари, які зазвичай використовувались у поховальному обряді. Так, покривало об'єданого різницького й калачницького цеху м. Конотоп являло собою «сукно красное, с вырезками, придающими ему крестообразную форму; посредине зеленым манчестром нашит семиконечный крест на подножии, с тростію, копіем и крестовой криптографией». У центральній частині сукна у рамці був вишитий напис: «Сие Сукно Сооружено; 1778 года месяца июля 15 дня. Цеху рязацкого, и калачницкого, в городе Конотопе За цехмистра Федора Корноуха, Ключника Семена Резника; Старшого Брата Якова Булиски, Со всею Братиею»²⁰. До цехових реліквій, зібраних комісією, належали 4 корогви, 2 значки, 5 жезлів, 1 цешка, 1 срібна чарка ремісничих об'єднань Чернігово-Сіверщини²¹. Крім того, на виставці експонувались залізна дошка оголошень Чернігівської ремісничої управи, на якій записувався розклад чергувань цехових ремісників²², «кафтан Кролевецкого ремесленного головы цехмистра»²³. «Нагайка ременная, с деревянной вишневою ручкой, частію отделана ремнем», що також експонувалась серед цехових пам'яток, потрапила до зібрання Чернігівської архівної комісії від селянина Я. Костенка, який належав до цехового братства містечка Літки Остерського повіту²⁴. На виставці були представлені печатки цехів та ремісничих управ Чернігова, Ніжина, Березни та Глухова²⁵, цехові книги, а також «Ведомость Кролевецкого Ткацкого цеху 1786 г.»²⁶, «Бумаги упраздненной Кролевецкой Гончарной Управы с 1798 г.»²⁷ та витяг з «Городового положення» 1785 р. «О выгодах цеховых», який належав Новгород-Сіверському чоботарському цеху²⁸.

Отже, ЧАК наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. започаткувала збирання цехових пам'яток

Північного Лівобережжя. Згодом ця колекція ремісничих реліквій XVII – XVIII ст. була успадкована Чернігівським історичним музеєм ім. В.В. Тарновського.

1. *Симоненко І.* Губернські вчені архівні комісії в Україні: Історичний огляд і бібліографічний покажчик. – К., 2003. – С. 4.
2. Там само. – С. 4.
3. *Морозова А.В.* Чернігівська губернська вчена архівна комісія // Архівний вісник: Інформаційний бюлетень Державного архіву Чернігівської області. – 2005. – №1. – С. 2.
4. Журнали засіданій Черниговской губернской архивной комиссии // Труды Черниговской губернской архивной комиссии (1900–1902). – Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. I. – С. 32–33.
5. Там само.
6. Там само.
7. Там само.
8. Там само.
9. Там само.
10. Там само.
11. Там само.
12. Там само. – С. 34.
13. *Ситий І.* Рукописні книги у зібранні Чернігівського музею ім. В.В. Тарновського // Скарбниця української культури: Збірник наукових праць. – Чернігів, 2004. – Вип. 4. – С. 15.
14. *Добровольський П.* Письменные и вещественные памятники цехового устройства в Черниговской губернии. – Чернигов, 1908. – С. 1.
15. *Ситий І.* Рукописні книги ... – С. 12.
16. Там само. – С. 13.
17. *Добровольський П.* Письменные и вещественные памятники... – С. 1.
18. Там само. – С. 1–2.
19. *Ситий І.* Новгород-Сіверський цех калачників (1711–1900 рр.) // Сіверянський літопис. – 1996. – №1. – С. 41.
20. Каталог виставки XIV Археологического съезда в г. Чернигове. – Чернигов, 1908. – № 86.
21. Там само. – № 96 – 106, №108 – 109.
22. Там само. – № 110.
23. Там само. – № 94.
24. Там само. – № 107.
25. Там само. – № 111 – 130.
26. Там само. – № 148.
27. Там само. – № 151.
28. Там само. – № 152.

Ольга Коваленко

Друга спроба: Григорій Милорадович на чолі Чернігівської губернської вченої архівної комісії у 1903–1904 рр.

Відомий громадський діяч, меценат і бібліофіл граф Григорій Олександрович Милорадович (1839–1905) значною мірою прислужився розвитку історичних досліджень та краєзнавчого руху в Україні.

Один з найцікавіших і водночас найдраматичніших епізодів біографії Григорія Милорадовича був пов'язаний з його участю у заснуванні та діяльності Чернігівської губернської архівної комісії.

Згідно офіційної версії, фундатором Чернігівської губернської архівної комісії вважався губерна-